

sovereign having all power in the state shall have the organizational structures to realize its powers. A developed party system, modern forms of direct and representative democracy and opposition are the decisive preconditions for the irreversible democratic process.

Thus, the Ukrainian democracy mainly lacks the laws to be complied with and operating Constitution legally securing the rights and freedoms of every Ukrainian citizen. The court system depends on the executive power and political interests and, thus, is corrupted.

Key words: political regimen, transformation, democracy, corruption, Ukraine.

УДК 321.01

О. Ф. СЛОБОДЯН

ВОЄННА ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВИ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА, ПРИЗНАЧЕННЯ (ДОСВІД ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН)

Розкрито сутність, зміст, структуру, призначення воєнної організації держави. Порівняно сутнісні характеристики воєнної організації в Росії, Україні, Білорусі, Казахстані, а також Союзній державі Росія – Білорусь. Розкрито функції воєнної організації держави в перехідних політичних системах.

Ключові слова: воєнна організація держави, силові органи, збройні сили, збройні формування, воєнна політика, функції воєнної організації.

Слободян О. Ф. Военная организация государства: сущность, структура, назначение (опыт постсоветских стран)

Раскрыто сущность, содержание, структуру, назначение военной организации государства. Сравнены сущностные характеристики военной организации в России, Украине, Беларуси, Казахстане, а также Союзном государстве Россия - Беларусь. Раскрыты функции военной организации государства в переходных политических системах.

Ключевые слова: военная организация государства, силовые органы, вооруженные силы, вооруженные формирования, военная политика, функции военной организации.

Slobodyan Oleg. The military organization of the state : the nature, structure, purpose (experience of post-Soviet countries)

Essence, maintenance, structure, setting of military organization of the state are exposed. Essence descriptions of military organization are compared in Russia,

Ukraine, Belarus, Kazakhstan, and Allied state Russia – Belarus. The functions of military organization of the states are exposed in the transitional political systems are exposed.

Key words: *military organization of the state, power organs, armed forces, armed forming, military politics, functions of military organization.*

Об'єктом державної воєнної політики вважається воєнна організація держави (ВОД), яка у більшості випадків розглядається як багатфункціональний механізм практичного втілення воєнно-політичних цілей, визначених вищими органами політичної влади. Слід наголосити, що тематика ВОД є класичною для російської воєнно-політологічної думки. Практично кожна нормативно-правова, науково-теоретична, дидактична чи прикладна розробка, що стосується воєнної політики РФ, не обходить своєю увагою воєнно-організаційний напрямок державного будівництва. Подібна ситуація пояснюється ґрунтовністю розробки теоретичних та прикладних аспектів створення та функціонування ВОД за радянського періоду, значення яких зберігається і сьогодні.

Відповідно до російських енциклопедичних узагальнень, ВОД – це «сукупність збройних, а також воєнно-політичних, воєнно-економічних, воєнно-наукових та ін. органів, закладів та інститутів держави, що займаються воєнною діяльністю»¹. Структура ВОД є доволі складною. Її основним елементом є збройна організація держави, до якої належать збройні формування, передбачені державним законодавством, а також воєнно-адміністративні та воєнно-правові органи. Ядро збройної організації складають збройні сили. Другим елементом воєнної організації є система забезпечення збройної організації держави. Її провідною ланкою є воєнно-промисловий комплекс та частина інших галузей економіки й науки, що працюють переважно у воєнній сфері. Третій елемент воєнної організації утворюють органи й заклади державної влади, політичні органи та організації, які безпосередньо опікуються питаннями оборони й безпеки країни.

Призначення ВОД залежить від характеру й цілей державної політики. Конкретні структура та функції воєнної організації визначаються органами державної влади відповідно до воєнної доктрини держави, воєнно-політичної ситуації у світі та регіоні, станом економіки, соціального й духовного життя суспільства, історичними та

національними традиціями, іншими об'єктивними факторами. Вважається, що діяльність ВОД забезпечує необхідний рівень обороноздатності держави, її військової могутності та бойової могутності збройних сил.

У сучасній Росії основний силовий блок ВОД (збройна організація держави) складається зі Збройних Сил РФ (Сухопутних військ, Повітряно-космічних сил і Воєнно-Морського Флоту, а також окремих родів військ – Ракетних військ стратегічного призначення та Повітряно-десантних військ), внутрішніх військ МВС РФ, Прикордонних військ ФСБ РФ, залізничних військ РФ, військ цивільної оборони і МНС РФ. До «військових формувань», що входять до складу ВОД Росії, відносяться інженерно-технічні та дорожньо-будівельні частини (підрозділи) при федеральних органах виконавчої влади, а також створювані на воєнний час спеціальні формування. Під поняттям «органи» слід розуміти Службу зовнішньої розвідки (СЗР) РФ, органи Федеральної служби безпеки (ФСБ) РФ, що включають в себе Прикордонні війська та Федеральне агентство урядового зв'язку та інформації при Президенті РФ, органи Федеральної служби охорони (ФСО) РФ, Федеральний орган забезпечення мобілізаційної підготовки органів державної влади РФ.

В Україні наукове осмислення ВОД, розпочате у 90-х роках, підготувало основу для нормативно-правового закріплення цього терміну в національному законодавстві. Так, про Воєнну організацію держави йдеться в Законах України від 19.06.2003 р. «Про основи національної безпеки України» та «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави». У першому з цих законів ВОД визначається як «сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем з боку суспільства і безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз»². Другий закон визначає ВОД як охоплену єдиним керівництвом «сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до Конституції і законів України, діяльність яких перебуває під демократичним контролем суспільства і відповідно до Конституції та законів України безпосередньо спрямована на вирішення завдань захисту інтересів держави

від зовнішніх та внутрішніх загроз»³. Звернімо увагу на таке: два закони, прийняті в один день, дещо по-різному розкривають сутність ВОД, що в умовах перехідної держави має свої негативи. Наслідком такого становища стало досить вільне тлумачення структурно-функціональних та цільових характеристик Воєнної організації Української держави, її ресурсного забезпечення, перспектив розвитку, можливостей централізованого керування тощо. Деструктивне відлуння подібних законодавчих відмінностей відчувається до цих пір, по-новому ставлячи питання про воєнно-політичне майбутнє України.

Доцільно вказати на наступні особливості взаємодії силових органів (воєнної організації) та держави, значення яких є критично важливим для наявного стану, тим більше для майбутнього динамічно змінюваних політичних систем – і державно оформлених, і додержавних.

Перше. Воєнна організація – від архаїчних до модернових форм – є невід'ємним атрибутом будь-якої держави. Ця організація тісно взаємодіє з іншими державними інституціями у функціональному, економічному, правовому, морально-психологічному, інформаційному та ін. вимірах. Результатом подібної взаємодії є забезпечення безпеки держави на основі використання певних форм збройного насильства.

Друге. Головними чинниками, що визначають успішність/неуспішність взаємодії воєнної організації і держави є тип цивілізаційного розвитку, якість політичної системи, характер державного режиму, рівень політичної культури населення, специфіка політичної еліти, національно-історичні традиції та менталітет, економічні можливості держави, ступінь залучення країни в регіональні та міжнародні конфлікти тощо.

Третє. Більшість сучасних країн переконались у необхідності структурно-функціональної алгоритмізації життєдіяльності ВОД, втілення у воєнно-політичну практику принципу розподілу функцій між збройними силами (захист від зовнішніх загроз), силами внутрішньої безпеки – національною гвардією, військами територіальної та цивільної оборони (захист від внутрішніх загроз), правоохоронними органами (забезпечення громадського порядку і безпеки), спецслужбами (розвідка і контррозвідка), силами охорони кордонів тощо. Націо-

нальне законодавство чітко диференціює складники ВОД, їх функціональну спрямованість, умови та порядок взаємодії між собою.

Четверте. Стан воєнної (національної) безпеки, яка охоплює безпеку особистості, суспільства і держави, значною мірою залежить від рівня розвитку ВОД. Відповідальна держава не може не опікуватися проблематикою воєнної організації. Остання має відповідати політичним, соціально-економічним, духовно-культурним можливостям суспільства, проте не бути надто обтяжливою для нього. Варто пам'ятати і про іншу крайність: у сучасному світі надмірна пацифікація суспільних відносин, односторонні роззброювальні ініціативи, ігнорування фактору сили здатні призвести до послаблення і навіть руйнування державності. Новітній політичний досвід, пов'язаний з активним силовим впливом Російської Федерації на інші держави (в тому числі на Україну), додатково підтвердив цю тезу.

В Україні існує низка силових структур, які у тій чи іншій мірі можна віднести до складників військової організації України⁴. Ними є:

за прямою вказівкою в законодавстві – Збройні Сили України, Служба зовнішньої розвідки України та існуючі де-юре війська Цивільної оборони України;

за функцією захисту держави шляхом безпосереднього ведення бойових дій – Збройні Сили України, внутрішні війська МВС України (частково, шляхом участі в заходах територіальної оборони), Державна спеціальна служба транспорту Міністерства транспорту і зв'язку України (10.09.2014 р. урядовою постановою ця служба підпорядкована Державній службі України з безпеки на транспорті), Державна прикордонна служба України;

за ознакою комплектування військовиками, які мають військові звання і проходять військову службу та на яких поширюється соціальний і правовий захист, умови пенсійного забезпечення, передбачені для військовиків – Збройні Сили України, внутрішні війська МВС України, Державна прикордонна служба України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна спеціальна служба транспорту, Управління державної охорони.

До цього слід додати відтворену у 2014 р. Національну гвардію України як військове формування, призначене «для виконання завдань

із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій»⁵. Отже, маємо дальший кількісний приріст Воєнної організації Української держави, що викликає як логічні пояснення, так і не менш обґрунтовану критику.

Доцільно виокремити «російський слід» (у контексті використання теорії та практики ВОД) у воєнно-політичних трансформаціях не лише України, а й інших пострадянських держав. Показово є та обставина, що «воєнна організація держави» стала інституційною основою оборонного будівництва насамперед у «суперпрезидентських» республіках (Білорусі, Казахстані, Росії, а також Союзній державі Росія – Білорусь), які визнали за необхідне брати участь у воєнних проектах Кремля. Конкретніше це виглядає наступним чином.

Ст. 13 Закону Республіки Білорусь від 03.01.2002 р. «Про затвердження Воєнної доктрини Республіки Білорусь»⁶ визначає ВОД як «сукупність Збройних Сил Білорусі, інших військ і військових формувань, державних, воєнно-політичних органів управління, органів воєнного управління, інших організацій, основна діяльність яких у мирний час спрямована на вирішення завдань щодо забезпечення воєнної безпеки держави (запобігання воєнної загрози), а у випадку війни – на забезпечення збройного захисту Республіки Білорусь, відбиття нападу, розгром противника та досягнення політичних цілей у війні. До складу воєнної організації держави, крім того, входить оборонний сектор економіки Республіки Білорусь, що здійснює наукову та (або) виробничу діяльність щодо створення продукції (робіт, послуг) воєнного призначення».

Воєнна доктрина Республіки Казахстан від 11.10.2011 р.⁷ до воєнної організації держави більш лаконічно відносить «сукупність Збройних Сил, інших військ і військових формувань, державних органів і організацій, спільна діяльність яких спрямована на вирішення завдань щодо забезпечення воєнної безпеки Республіки Казахстан».

Воєнна доктрина РФ від 25.12.2014 р.⁸ до воєнної організації держави відносить «сукупність органів державного і воєнного управління, Збройних Сил Російської Федерації, інших військ, військових формувань і органів, створюваних на воєнний час спеціальних формувань, які складають її основу і здійснюють свою діяльність воєнними методами, та оборонно-промисловий комплекс країни, спільна діяльність яких спрямована на підготовку до збройного захисту і збройний захист Російської Федерації».

Постанова Вищої Державної Ради Союзної Держави від 26.12.2001 р. «Про Воєнну доктрину Союзної держави»⁹ пояснює, що, реалізуючи положення Договору про створення Союзної держави, Росія та Білорусь створюють воєнну організацію Союзної держави, яка включає в себе: органи державної влади і воєнного управління Союзної держави, держав-учасниць, у виключному і спільному віданні яких перебувають питання забезпечення воєнної безпеки Союзної держави; війська (сили), що виділяються державами-учасницями в Об'єднане (регіональне) угруповання військ (сил); національні збройні сили, інші війська, військові формування й органи, призначені для виконання завдань щодо забезпечення воєнної безпеки Союзної держави відповідно до планів застосування Збройних Сил Республіки Білорусь і Збройних Сил Російської Федерації; частина промислового і наукового комплексів держав-учасниць, яка призначена для забезпечення функціонування воєнної організації Союзної держави та перебуває в їх спільному управлінні».

На основі вивчення індивідуальних та колективних оборонних проектів пострадянських країн пропонується наступний перелік функцій, які виконують їхні воєнні організації.

Насамперед, воєнно-політичне керівництво нових незалежних держав, починаючи з 1991 р., розглядає ВОД як гарант стабільності державних інститутів, як силу, що зобов'язана запобігати політичним і кланово-кримінальним суперечкам та не допустити дезорганізації (розпаду) країни. Іншими словами, ВОД виконує стабілізуючу функцію, своєчасно блокуючи внутрішні та зовнішні імпульси, спрямовані на розхитування загальносуспільної ситуації.

Другою важливою функцією є соціально-політичний арбітраж з боку силових структур. Арбітражна функція ВОД відбиває складність та напруженість «ранньої демократії» у молодих країнах: ци-

вільна влада, формуючись на перетині олігархічних, партійних, громадських, індивідуальних та ін. інтересів, була й залишається середовищем перманентної боротьби, яка має виборчу, парламентську, урядову, судову, інформаційну, регіональну та ін. форми прояву. Вважається, що ВОД залишається вільною від крайніх проявів клановості та фракційності. Якісніше відбиваючи соціально-політичну структуру суспільства, вона більш наближена до загальносуспільного ідеалу соборності, єдності, унітарності. Це дає їй право виступати на захист усієї нації, на що можуть претендувати далеко не всі політичні сили.

Третьою функцією ВОД, яка також має пострадянську специфіку, є виконання нею додаткової гарантії стійкості політичного режиму. Даністю розвитку пострадянських воєнних організацій є безперервна внутрішня боротьба між її складниками, які президент (він же верховний головнокомандувач) заохочує у формі конкуренції між керівниками різних силових структур. Як правило, це дозволяє забезпечувати рівновіддаленість керівників силових структур від центру політичної влади, унеможливити політичний форс-мажор у вигляді військового путчу, перевороту, терористичного акту з боку військовиків.

Специфічною слід вважати інтеграційну функцію ВОД, більш властиву російським воєнно-політичним планам. Вважається, що пострадянська мовно-культурна, воєнно-технічна, технологічна подібність новоутворених збройних сил дозволяє забезпечити їх несуперечливу інтеграцію у вигідних для Москви форматах. Найбільш повно це отримало прояв у створенні в 1992 р. проросійської Організації Договору про колективну безпеку.

На наш погляд, інтеграційна функція воєнної організації здатна проявитися і в протилежному вигляді – як наближення пострадянських республік на західних наддержавних об'єднань (насамперед НАТО). Досить послатися на досвід України, Грузії, частково Молдови, де процеси бойової підготовки, розбудови військової інфраструктури, модернізації оборонно-промислового комплексу та ін. здійснюються за західними стандартами.

Отже, воєнна організація держави зберігає своє значення в державотворчих реаліях пострадянських країн. Разом з тим, починаючи з 2007 р., в Україні дедалі активніше застосовується західний термін

«сектор безпеки і оборони», більш широкий за змістом, можливостями, ресурсами, функціональним призначенням. Його складником виступає згадана вище «воєнна організація», яка у воєнно-політичних реаліях незалежної України необхідного теоретичного розвитку не отримала.

1. *Военная организация государства* // Военный энциклопедический словарь. – Т. 1. – М. : Рипол Классик, 2001. – С. 300. 2. *Про основи національної безпеки України* : Закон України від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. 3. *Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави* : Закон України від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/975-15>. 4. *Чорний В.С.* Військова організація України: становлення та перспективи розвитку : монографія / Чорний В.С. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2009. – С. 238. 5. *Про Національну гвардію України* : Закон України від 13.03.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/876-18/page>. 6. *Про затвердження Воєнної доктрини Республіки Білорусь* : Закон Республіки Білорусь від 03.01.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mil.by/ru/military_policy/doktrina/. 7. *Про затвердження Воєнної доктрини Республіки Казахстан* : Указ Президента Казахстану від 11.10.2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tengrinews.kz/zakon/president_respubliki_kazahstan/oborona/id-U1100000161/. 8. *Про Воєнну доктрину Російської Федерації* : Указ Президента РФ від 25.12.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.redstar.ru/index.php/syria/item/20943>. 9. *Про Воєнну доктрину Союзної держави* : Постанова Вищої Державної Ради Союзної Держави від 26.12.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://spravka-jurist.com/base/part-aq/tx_xswdpa.htm.

Slobodyan Oleg. The military organization of the state : the nature, structure, purpose (experience of post-Soviet countries)

The object of public military policy military organization of the state is considered. Such organization is examined as a multifunction mechanism of practical embodiment of military-political aims certain the supreme bodies of political power. Subjects of military organization of the state are classic for the Russian political military-science idea. It is explained by circumstantiality of development of theoretical and applied aspects of creation and functioning of this organization at a soviet period, the value of that is kept and today. Military organization of the state is totality of armed, and military-political, military-economic, military-scientific organs, establishments and institutes of the state, that carry on military activity. The basic element of military organization is the armed organization of the state, the armed forming envisaged by a state legislation, and military-administrative and military-legal organs, belong to that. The second element of military or-

ganization is the system of providing of the armed organization of the state. Her a driving member are a military industrial complex and part of other industries of economy and sciences that work mainly in the field of military. The third element of military organization is formed by organs and establishments of state power, political organs and organizations that directly care of questions of defensive and safety of country.

Setting of military organization depends on character and aims of public policy. Concrete a structure and functions of military organization are determined by public authorities in accordance with the military doctrine of the state, military-political situation in the world and region, state of economy, social and spiritual life of society, historical and national traditions, other objective factors. It is considered that activity of military organization provides the necessary level of defensive capacity of the state, her military power and battle power of the armed forces.

In Ukraine, the subjects of military organization of the state develop from the moment of proclamation of state independence. Determinations of military organization contain the laws of Ukraine "On bases of national safety of Ukraine" and "About democratic civil control above Military organization and law enforcement authorities of the state". There is an increase of elements of military organization. The Armed Forces of Ukraine, internal troops of Ministry of internal affairs of Ukraine, Government frontier service of Ukraine, security of Ukraine Service, Service of external secret service of Ukraine, Government special service of transport, Management of state guard, other armed forming, belong to the basic elements of Military organization of Ukraine. In 2014 her the National household troops of Ukraine became the last addition.

In former soviet republics a term "military organization of the state" is used in Russia, Ukraine, Belarus, Kazakhstan, and also Allied state Russia is Belarus. Each of these states (associations) in its own way interprets essence and structure of military organization. Russian basis of explanation of this state institute is thus kept.

The next list of functions that execute military organizations of the states is offered. They perform the antihunt duty, in good time blocking the internal and external impulses sent to dicking of political situation. The second function is a socio-political arbitration from the side of power structures. The third function of military organization is guaranteeing of firmness of the political mode. Fourth is an integration function of military organization. From the point of view of Russia, it got a display in creation in 1992 Organization of Agreement on collective security. From the point of view of Ukraine an integration function shows up as approaching of post-soviet republics on western associations (first of all NATO). It touches Ukraine, Georgia, and Moldova.

Key words: military organization of the state, power organs, armed forces, armed forming, military politics, functions of military organization.